

Şirvânîzâde'nin Maliye nâzırlığında te-
veccühünü kazanıp onun himayesiyle iler-
lemiş ve yerine Maliye nâzırı olmuşsa da
Maliye'den hâmisî gibi pek anlamadığı ve
bilgisinin Maliye hazinesinin usul ve kai-
delerini bilmekten ve "Frenk bankaların-
dan birtakım malî tabirat öğrenip finan-
siyer geçinmekten" öteye geçmediği ileri
sürülmüştür (Pakalın, *Maliye Teşkilâtı*,
III, 335). Maliye Nezâretî'ndeki icraatları bu
yargıları destekler mahiyettedir. Banker-
liğe heves ederek devletin paralarını batır-
dığına (Kazgan, I, 120-133), Maliye nâzırı
iken bir Rus bankerıyla şirket kurduğuna
ve kân ceplerine, zararlı devlete havale edil-
mek üzere borsa oyunları oynadığına ve
devleti zarara sokup zenginleştiğine dair
iddialar mevcuttur (Ali Rıza – Mehmed Ga-
lib, s. 170). İyi niyetle girilmiş olsa da ge-
nelde başarısız geçen malî operasyonları-
na ve devlete verdiği zararlara rağmen
zamanına ve emsaline göre maliye işlerin-
de uzman diye kabul edilmesi devrin bu
meslek dalındaki genel zafiyetinin bir so-
nucu olmalıdır. Malî müzayaka sebebiyle,
Meşihat-ı İslâmiyye Dairesi'nde kassâm ida-
resinde muhafaza edilen eytâm paralarını
istikraz şeklinde alıp sarfettiği ve iadesi
mümkün olamadığından bu kaynağı ku-
ruttuğu, yetimlerin paralarına olan bu te-
cavüzün başına gelenlerin sebebi olduğu
ileri sürülmüştür (Pakalın, *Maliye Teşkilâtı*,
III, 334, 336).

Maliye nâzırlığı zamanında kullanılan
defterlerle tutulan hesapların tanzim ve
islahına teşebbüs etmiş, memurların se-
viyesinin yükseltilmesi için bir derslane aç-
tırmış, programa ayrıca Fransızca dersler
koydurmuştur. Burada Münir Bey tarafın-
dan verilen usûl-i defterî derslerini 1861'-
de *Fenn-i Defter* adıyla taşbasması ola-
rak Matbaa-i Âmire'de bastırmıştır. Mali-
ye nâzırlığı başvekilliğinin önüne geçmiş
olan Sâdik Mehmed Paşa, devrin ilericî ri-
câli gibi anayasayı devletin kurtuluş vasi-
tası ve Avrupa'nın Osmanlılar hakkındaki
kötü izlenimlerinin silinmesinin vesilesi ola-
rak görmekte, aksi takdirde devletin Endü-
lûs gibi yıkılıp gideceğine inanmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve
Başvekiller*, İstanbul 1942, II, 360-423; a.mlf.,
Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930), Ankara
1978, III, 318-351; İbnülemin, *Son Sadrazam-
lar*, s. 739-808; Ali Ekrem Bolayır'ın *Hâtıraları*
(haz. Metin Kayahan Özgül), Ankara 1991, s. 300-
301, 410, 417; Ali Rıza – Mehmed Galib, *Onüçün-
cü Asr-ı Hicrîde Osmanlı Devlet Ricâli*, İstanbul
2001, s. 169-173; Haydar Kazgan, *Galata Ban-
kerleri*, Ankara 2005, I, 120-133.

KEMAL BEYDİLLİ

SÂDİK el-MÜEYYED PAŞA (1858-1911)

Osmanlı devlet adamı.

Şam'da doğdu. Birçok devlet adamı ve
âlim yetiştiren Türk asıllı Azmzâde ailesi-
ne mensuptur. 1880 yılında girdiği Mek-
teb-i Harbiyye'den mülâzım-ı sâni rütbesiyle
mezun oldu (1883). Kısa bir süre Beşin-
ci Ordu'da görev yaptıktan sonra 1884'te
mülâzım-ı evvel rütbesiyle padişahın ya-
verleri arasına katıldı. Ertesi yıl piyade yüz-
başılığına ve ardından kolağası rütbesine
yükseltildi (1886). 1887'de Alman İmpara-
toru II. Wilhelm'in tahta çıkışını tebrik et-
mek için Almanya'ya gönderilen heyette
yer aldı. Aynı yıl Senûsî şeyhi Mehdî es-Se-
nûsî'ye II. Abdülhamid'in hediyesini gö-
türmekle görevlendirildi. Şeyhi Bingazi'ye
bağlı Cağbûb'daki zâviyesinde ziyaret eden
Sâdik el-Müeyyed dönüştü şeyh hakkında
bilgi veren, Cağbûb'da ve diğer zâviyelerde
yaşayan dervişlerin hayat tarzlarını, padi-
şaha bağlılıklarını anlatan bir rapor hazırlayıp
yâver-i ekrem Derviş Paşa vasıtasıyla
padişaha sundu. Muhtemelen bu göre-
vindeki başarılarından dolayı binbaşılığa
terfi ettirildi (Ağustos 1888). Kudüs'ü zi-
yaret eden Rus prensi Sergei ve eşine re-
fakat etmek üzere Ferik Ahmed Paşa ile
birlikte bu şehre (Kasım 1888), daha son-
ra askerî bilgisini geliştirmek amacıyla Al-
manya'ya gönderildi. 28 Mayıs 1891'de İs-
tanbul'a döndü. 1894 yılının sonlarında kâ-
ırmakâm rütbesiyle Mâbeyn-i Hümâyun'da
nöbetçi yaver olarak bulunduğu bilinen
Sâdik el-Müeyyed, ertesi yıl Yeniköy ve İs-
tinye çevresinde görülen kolera hastalığını
incelemek ve bir rapor hazırlamak üzere
Hey'et-i Sihhiye müfettişi Ömer Paşa baş-
kanlığındaki heyette görevlendirildi. Bu sı-
rada miralay oldu.

II. Abdülhamid, dünya müslümanlarını
himayesi altında tutma politikası bağla-
mında Sâdik el-Müeyyed'i ikinci defa Se-
nûsî şeyhine gönderdi. Senûsîler'in mer-
kezi olan Bingazi sancağındaki Kufra'ya
kadar sürecek olan bu yolculuk için kendi-
sine 400 lira, Muhammed es-Senûsî'nin o
sırada İstanbul'da bulunan vekili Şeyh Ab-
dülaziz Efendi'ye de 100 lira verildi (Eylül
1895). Abdülaziz Efendi, İstanbul'daki zi-
yareti sırasında muhtemelen Cağbûb Zâ-
viyesi'nde Osmanlı memurları tarafından
rahatsız edildiklerinden bahsetmiş ve eski
eser araştırma bahanesiyle Mısır'dan veya
başka yerlerden bölgeye gelen, aralarında
İngilizler'in de bulunduğu yabancıların ken-

dilerini huzursuz ettiğini bildirmiş olmalı-
dır. 7 Ekim 1895'te Bingazi'ye ulaşan Sâdik
el-Müeyyed, Bingazi mutasarrıfı Tâhir Pa-
şa, Şeyh Abdülaziz Efendi ve eşraftan ba-
zı kimselerle birlikte Kufra'ya doğru yola
çıkı. Birkaç ay önce Cağbûb'dan Kufra'ya
gelip yerleşen Mehdî es-Senûsî ile görüşe-
rek padişahın hediyesini sundu. Bir haf-
ta burada kaldıktan sonra 14 Kasım 1895'-
te şeyhin padişaha sunulmak üzere verdi-
ği bir arzıyı ve bazı hediyesini alarak Kuf-
ra'dan ayrıldı. Sâdik el-Müeyyed dönüştü
II. Abdülhamid'e sunduğu raporlarda şey-
hin padişaha bağlılığını bildirdiğini, yol bo-
yunca bütün bölge halkının padişaha hay-
ır dualar ettiğini, o zamana kadar burala-
ra hiçbir devlet memuru gitmediğini, hal-
kın da hiç sancak görmediğini, beraberin-
de götürdüğü iki sancağın gittiği yerlerde
devamlı dalgalandırıldığını ve bunun halk
tarafından sevinçle karşılandığını belirtmiş,
iki aydan fazla süren bu seyahatini *Afrika
Sahrâ-yı Kebrinde Seyahat* adlı eserinde
bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır.

Temmuz 1896'da Bidâyet Mahkemesi
üyeleriyle birlikte özel bir görevle Birecik'te
bulunduğu anlaşılan Sâdik el-Müeyyed,
Deyrizor sancağından gelen şikâyet üle-
rine durumu incelemekle görevlendirildi
(Aralık 1896). Benzeri görevlerle Urfa ve
Diyarbakır'da de bulundu. 15 Mart 1899'-
da mirlivâliğe terfi ettirildi. Ertesi yıl ya-
verlerle ilgili bütün kayıt ve muamelelerin
bir nezâret altında toplanması ve nâzırlı-
ğına Sâdik el-Müeyyed'in getirilmesi isten-
diyse de (BA, Y.MTV, nr. 200/3) âni bir kar-
arla Kosova'ya gönderildi. 23 Nisan 1900'-
de altın imtiyaz madalyası ile taltif edildi.
Ocak 1901'de Salt-Mekke arasındaki Hicaz
telgraf hattının döşenmesiyle görevlen-
dirildi. Bu vesile ile kendisine birinci rüt-
beden Mecidî nişanı verildi. Suriye-Hicaz
telgraf hattının inşası sırasında altı ay bir
çadırda kalıp çöl Araplar'ıyla dostluk kur-
du. Telgraf hattının döşenmesi için yar-
dımlarına ihtiyaç duyulan, ancak araların-
da düşmanlık bulunan Yedâ, Fakir ve Belî
aşireti şeyhlerini Medâinisâlih'te bir araya
getirerek barıştırdı. Bu kabileler telgraf
merkezlerinin açılış sırasında hizmetleri
karşılığında ödüllendirildi. Bu görevi es-
nasında hâtıralarını kaydettiği ve pek çok
fotoğraf topladığı, ancak bunların eviyle
birlikte yandığı anlaşılmaktadır (*Habeş Se-
yahatnâmesi*, s. 35-39). Görevi dolayısıyla
gittiği Mekke'de iken Hicaz demiryolu in-
şasından sorumlu Kâzım Paşa'nın mua-
vinliğine tayin edildi (Ocak 1902). 7 Kasım
1902'de ferikliğe yükseltildi ve birinci rüt-
beden Osmanlı nişanına lâıyk görüldü.

1904 yılında Habeş Hükümdarı II. Mel-nelik'in iki devlet arasında ilişki kurmak üzere İstanbul'a gönderdiği elçisine karşı-lık II. Abdülhamid tarafından aynı yıl elçi olarak Habeşistan'a gönderildi. Elçilik he-yeti Adisababa'ya giderken uğradığı Ha-rar'da müslüman halk tarafından coşku-lu bir merasimle karşılandı. Habeş hüküm-darı kendisine II. Abdülhamid'in nâmesi-ni, hediye ve nişanını sunan Sâdik el-Mü-eyyed'e birinci rütbeden hâtem-i Süley-mânî nişanı, reislere ait üniforma, iki mız-rak, kılıç ve katır, yanındakilere de rütbe-lerine göre hediyeler verdi. Sâdik el-Mü-eyyed, Habeşistan'da gittiği her yerde çok sıcak ilgi gördü. Adisababa'daki müslüman cemaatin burada bir cami yapılması konu-sundaki isteklerini dinledi. Bu arada diğer devletlerin elçileriyle de görüşmeler yaptı. Üç ay süren bu seyahatini daha sonra ka-leme aldığı *Habeş Seyahatnâmesi* adlı eserinde anlattı. Cengiz Orhonlu'nun Ha-beşistan takvimini dikkate almadan Ha-beşistan seyahati için verdiği 1896 tarihi (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siya-seti*, s. 165) doğru değildir.

26 Ekim 1904'te Bulgaristan başkomi-serliğine tayin edilerek Bulgaristan mese-lesinin çözümlenmesinde görev alan Sâ-dık el-Müeyyed 1904-1908 yılları arasında bu görevine devam etti. Birinci ferik rüt-be-siyle piyade sınıfından yaverlik görevini 14 Eylül 1908 tarihine kadar sürdürdü ve bu tarihte alınan, yaverlerin sayısının sınır-lanmasına dair karar gereği görevine son verildi. Şam'da vefat eden Sâdik el-Müey-yed Arapça, Fransızca ve Almanca biliyor-du. Dört Osmanlı, dört Mecîdî nişanı, bir altın liyakat, bir gümüş imtiyaz, bir Yunan harbi madalyası sahibiydi.

Eserleri. 1. *Afrika Sahrâ-yı Kebîrin-de Seyahat* (İstanbul 1314). Sâdik el-Mü-eyyed'in 1895 yılında Senûsî şeyhi Mehdi es-Senûsî'yi ziyaret etmek amacıyla çık-tığı seyahati anlatan eserin sonunda Su-dan bölgesindeki Kavâr, Vedây, Bornu, Zin-der ve Sokoto hakkında bilgi verilmiş, Ba-girmi ve Bornu'nun hâkimiyetini elinde tu-tan Râbih'e ve bölgedeki mücadelelerine de temas edilmiştir. Sâdik el-Müeyyed'in, 1897 yılında *Bir Osmanlı Zâbitinin Afrika Sah-râ-yı Kebîrinde Seyahati ve Şeyh Senû-sî ile Mülâkatı* adıyla kaleme aldığı ese-ri (İÜ Ktp., TY, nr. 4526) yazma ve matbu haliyle padişaha takdim ettiği 15 Şubat 1314 (28 Şubat 1899) tarihli mâruzatından anlaşılmaktadır (BA, Y.PRK. MYD, nr. 21/106). Eser Cemil el-Azm tarafından Arap-ça'ya tercüme edilerek İstanbul'da *el-Ma-lûmâtü'l-'Arabîyye* gazetesinde yayım-

lanmıştır (Serkis, II, 1342). 2. *Habeş Se-yahatnâmesi* (Dersâdet 1322). Sâdik el-Müeyyed'in bu eseri Bulgaristan komiser-liği görevinde iken yazdığı anlaşılmaktadı-r. Bu eseri de Cemil el-Azm kısmen ter-cüme ederek Beyrut'ta çıkan *el-İkbâl* ga-zetesinde yayımlamış, daha sonra Suriye başbakanlarından Hakkı el-Azm ile ilim ve siyaset adamı Refik Bey el-Azm tarafından *Rihletü'l-Habeşe* adıyla (Kahire 1326) Arapça'ya çevrilmiş (a.g.e., II, 1343), eser yeni harflere de aktarılmıştır (*Habeş Seya-hatnamesi*, haz. Mustafa Baydemir, İstan-bul 1999). 3. *el-Kimyâ fî tahlîli'l-hevâ ve'l-mâ'* (İstanbul 1301). Daha çok Arap-ça kaynaklara dayanılarak hazırlanmış bir genel kimya kitabıdır. 4. *Târih-i Fütûhu's-Şâm* (İstanbul 1302). Vâkidi'ye nisbet edi-len *Fütûhu's-Şâm* adlı eserin muhtasar tercümesidir. Sâdik ey-Müeyyed'in Fran-sızca'dan çevirdiği çocuk hikâyelerinden oluşan iki kitabı daha vardır (*Fernando*, İst-anbul 1300; *Küçük Henri*, İstanbul 1297, 1307).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, DH.MKT, nr. 439/9, 1561/18, 2337/92; BA, İ.AS, 1318, ZA. 5/35; BA, İ.DH, 1322, Ş. 9/8; BA, İ.DH, nr. 85804; BA, İ.HÜS, 1313, R. 2/25, 26; 1314, B. 5/17; BA, İ.ML, 1314, S. 7; 1319, N. 21/14; BA, İ.MTZ, nr. 25/1651; BA, İ.TAL, 1312, L. 22; 1316, ZA. 7/168; 1317, Z. 22/54; 1318, N. 18/23; 1320, Ş. 5/11; BA, Y.HÜS, nr. 329/25, 337/31; BA, Y.MTV, nr. 29/15, 124/50, 129/126, 129/191, 200/3, 223/99; BA, Y.PRK, nr. 69/71; BA, Y.PRK. MYD, nr. 10/48, 15/84, 17/36, 23/7, 23/32, 23/83, 25/30, 26/104; BA, Y.PRK. UM, nr. 34/27; Sâdik el-Müeyyed, *Habeş Seyahatnâmesi*, İstanbul 1322, s. 35-39; *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnâmesi*, İstanbul 1302-1326; Serkis, *Mu'cem*, II, 1341-1343; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 185; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Ha-beş Eyaleti*, İstanbul 1974, s. 165; Abdülkâdir Ay-yâş, *Mu'cemül-mü'ellifîne's-Süriyyin fî'l-kami'l-işrin*, Dimaşk 1405/1985, s. 357, 359; Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali* (1839-1922), İstanbul 1999, s. 118; Ali Karaca, "Saray'da/Mabeyn-i Hümâyûn'da Yâverlik Ku-rumu (1839-1920)", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Gü-zel), Ankara 2002, XIII, 618-619, 626; Mahir Ay-dın, "Bulgaristan Komiserliği", *TTK Belgeler*, sy. 21 (1997), s. 75, 84, 85.

İDRİS BOSTAN

SÂDİK RİFAT PAŞA

(1807-1857)

Viyana sefiri
ve Hariciye nâzırı.

25 Şâban 1222 (28 Ekim 1807) tarihinde İstanbul'da doğan Mehmed Sâdik Rifat, Masârifat Nâzırı Hacı Ali Bey'in oğludur. Öğreniminin ardından 1821'de girdiği En-derun'daki Hazine Odası'nda bir yıl görev

yaptıktan sonra Sadâret Mektûbî Kalemi'ne geçti. Çalışkanlığı sayesinde iki yıl için-de hâcegânlık rütbesine yükseltilecek sâl-yâne mukâatacılığına tayin edildi. 1828'de önemli bir makam olan Âmedî Kalemi halifeliğine getirildi. II. Mahmud'un Edir-ne ve Gelibolu seyahatlerine katıldı. Yunan sınırının düzenlenmesi ve Mısır meselesi görüşmelerinde zabıt kâtibi olarak bulun-du. 28 Aralık 1833 tarihinde Küçük Evkaf muhasebeciliğine ve Haziran 1834'te Mus-tafa Reşid Bey'in Paris sefâretine gön-derilmesi üzerine âmedî vekâletine tayin edildi.

Bu görevi esnasında dönem önemli şahsiyetlerinden olan Pertev Mehmed Sa-id Paşa'ya intisap etti ve "mahrem-i esrârı" oldu. 23 Kasım 1836'da Mustafa Reşid Bey'in Hariciye müsteşarlığına tayini üzere Rifat Bey de âmedciliğe getirildi. Hâ-misi Pertev Paşa'nın gözden düşüp Edir-ne'ye sürgün edilmesi ve yerine amansız rakibi Âkif Paşa'nın Umûr-i Mülkiyye nâzırı olmasıyla onun için zor bir dönem başla-dı. Öncelikle dokuz aydan beri sürdürdü-ğü âmedcilik görevinden azledildi; ardın-dan orta elçilik ve bir ay sonra büyükelçi-lik unvanıyla Viyana sefirliğine gönderile-rek İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Bu görev-de iken Avusturya Başvekili Metternich ile iyi ilişkiler kurdu; ayrıca İstanbul'da sür-dürülen reformlar için teorik alt yapıya yön-elik yardımlar sağladı. Sultan Abdülme-cid'in tahta geçmesi üzerine Hariciye Nâ-zırı Mustafa Reşid Paşa'nın telkiniyle Ekim 1839'da Hariciye Nezâreti müsteşarlığına getirildi. 1839 Aralık ayının başında İstan-bul'a geldi ve Londra Konferansı gereği Mısır meselesinin sonuçlandırılmasıyla il-gili kararları Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya bildirmek üzere Ağustos 1840'ta İskende-riye'ye gitti. Mehmed Ali Paşa'yı ikna ede-mediyse de bu esnada sadâret müsteşar-lığına getirildi. İstanbul'a döndü ve diğer devlet ricâliyle birlikte Tanzimat'ın uygu-lanmasıyla uğraştı.

30 Mart 1841 tarihinde paşalık unvanı ile vezâret rütbesi verilerek tayin edildiği Hariciye Nezâreti'nden idaresizliği gerek-çe gösterilerek azledildi (22 Aralık 1841). Sekiz ay devam eden mâzûliyetinde sıbyan mektebi talebelerine yönelik olarak sade bir dille kaleme aldığı *Ahlâk Risâlesi*'ni tamamladı. Eylül 1842'de Meclis-i Vâlâ üyeliğine ve yaklaşık iki ay sonra üyelik üzerinde kalmak kaydıyla ikinci defa Viya-na sefirliğine getirildi. 8 Mayıs 1843'te Sa-rım Paşa'nın yerine tayin edildiği Hariciye Nezâreti'nden 2 Kasım 1844 tarihinde az-ledildi. Bir hafta sonra Meclis-i Vâlâ üyeli-